

ИВАН ХАДЖИЙСКИ КАТО НАРОДОПСИХОЛОГ

Иван Минков Хаджийски е роден в гр. Троян през 1907 г. в бедно занаятчийско семейство. Загива на фронта през Отечествената война на 37-годишна възраст.

Хаджийски е уникален български социолог. Ефрем Каранфилов го определя като „социолог, писател-белетрист, психолог, литературен критик-есеист и публицист“.

Той си поставя за цел да изследва народопсихологията на българина преди и след Освобождението. Той е първият, който тръгва по села и градове, за да проучва и лично сам да се запознае с проблемите, които го интересуват, освен чрез наличните научни трудове до момента. Написва редица студии за народопсихологията на българина, които впоследствие са събрани в два тома, под заглавието „Бит и душевност на нашия народ“. В тях са проследени и анализирани проблемите за душевността на българина, историческите корени на нашите демократични традиции, бита и психологията на еснафа, военната дисциплина, иманярството и др. Особено детайлно той проследява това в занаятчийството преди Освобождението – неговите закони, изследвайки психологически проблеми като пестеливостта, индивидуализмът, а също така и патриархалния бит на онова време, нравствеността на патриархалния човек, бракът и любовта. В отделни есета той се спира на въпроси като пропагандата в обществения живот, честността, образите на парвенюто и манияка и др. Също така детайлно и задълбочено, той е разгледал психологията на Априлското въстание и образа на Бенковски, като развива оригинални възгледи за причините за организиране и избухване на въстанието и народопсихологията през този период.

Иван Хаджийски произхожда от скромно, бедно семейство, не е бил заможен и материално задоволен човек. Излязъл е из дълбините на народа, затова и така добре го е опознал. Принуден сам да се издържа, той учи философия и работи като келнер, като коректор в печатница, като носач на пристанище и т. н. Завършва юридическия факултет, но призиванието му е психологията, на което всъщност, той изцяло се отдава.

Първата му книга е „Авторитет, достойнство и маска“, където се подписва само като Иван Минков (без фамилното си име Хаджийски). В нея той прави психологически и социален анализ на фалшивия морал на властващите и индиректно засяга въпроса за опасността от хитлеризма.

Втора е му книгата му „Любов и брак“, където се разглежда любовта и бракът в историята на човечеството. Но Хаджийски се спира конкретно на въпроса, като черпи от народното творчество и етнографията – за отношението на нашия народ към брака и любовта. Особено подчертава нравствената чистота и целомъдрие в патриархалното общество, изразени в народните песни.

За да бъде делото му добре подплатено с фактология, той си създава мрежа от кореспонденти из страната, чрез които събира материал за своите изследвания. Подобно на Левски, неимоверно много обикаля сам из редица селища, търси и намира стари документи, разговаря лично с хора, търси спомените на старците – като един истински последовател на възрожденските будители.

Майсторството му на наблюдател е скрепено с дълбок психологизъм, вярност и точност в проследяване на историческото развитие на проблемите, на които се спира. Научните факти той придружава с тънък хумор и ирония, изявявайки се и като журналист, и като публицист, и като писател с художествено виждане. Така неговите студии не са просто сухи научни изложения, а са живи и четивни за всеки читател с различна степен на интелектуално равнище.

Хаджийски има вярно око за същността на живота на народа през робството, за различните прослойки в социален аспект и тяхната психология. Същото отношение проличава и в студиите за живота след Освобождението. Научната обективност не е абстрактна, а жизнена. За съжаление третата част на „Бит и душевност“ е изчезнала, но и двата тома са достатъчни, за да се убеди читателят в обективното и художествено отражение на нещата чрез перото на Иван Хаджийски.

С особен научен патос младият социолог отразява обективно реалностите, но изразява и голямата си любов към народа, без да скрива някои негови психологически недостатъци, като завистта, прекалената пестеливост и др.

Той не е кабинетен учен, който рови и преписва от чужди трудове, а сам достига до някои истини чрез собствени наблюдения и изследвания, чрез които извисява народопсихологията на българина. Той не е тесен специалист, а самобитна личност с широк мироглед и голяма ерудиция.

„Оптимистична теория на нашия народ“ започва с изследване на така наречения от автора „първобитен българин“, имайки предвид българското население от стари времена. Авторът не скрива отрицателното си отношение към тези, които не дооценяват моралните качества на народа ни.

„Думите «българин» и «българска работа» у нас често се употребяват като най-унизителни нарицания“ – пише той. Това според него е ренегатство. Демократично звучи мнението му, че „България трябва да стане богата, благоденстваща и щастлива, но – за всички“. С обръщането си към миналото, той изследва натуралното земеделско стопанство и създаването на занаятчийството, разкрива простотата на човешките нужди в тоя период, когато отделната личност все още не се изтъква (понеже няма частна собственост в задругата). В песните се пее не за лични проблеми, а за общи болки и радости – за орача, за овчаря, без фиксиране на индивидуалности. Тук ще видим чистотата на нравите: ролята на честната дума, целомъдрието на предбрачната любов. Общите празници са и забавления – сватби, кръщенета, курбани, а по-късно – театърът, събиранията на открито, където се изявява жизнерадостта на народа с общи танци, песни и закачки. Това е нравственото обединение на народа, неговото добросърдечие и жизнелюбие. Нуждите са прости и просто се задоволяват – с една морална чистота, изразена в култа към хляба, към труда, към взаимното уважение. Оpozнаването на света става, чрез лични наблюдения и олицетворяване на природните явления.

Българинът излиза из своята „първобитност“ през възраждането – чрез развитието на занаятчийството, погледът към Европа, а оттам – чрез борбата за черковна независимост – открива Хаджийски. Активното участие на народа създава народовластието – път към демокрацията и обособяването на нацията. Преодоляно е натуралното стопанство, започва борба срещу самодържието – турска власт, чорбаджийство и гръцко духовенство. Хаджийски използва верен исторически подход, който носи социален и политически подтекст. Вижда правилно как хайдутството прераства в революционна организация в подходящ момент, когато се разлага турската империя. Социологът Иван Хаджийски се обявява против тезата, че българинът бил с робска психика. Той твърди, че българинът е имал рядко политическо съзнание и че „демокрацията е вселена в съзнанието на нашия народ, защото тя беше условие за неговото обособяване като нация, за неговото освобождение и обществено развитие“.

Спирайки се върху психологията на еснафството, той детайлно проследява влиянието му върху общественото развитие, създавайки паричното стопанство, търговския капитал. Както се вижда, Хаджийски вниква и в икономическата сфера на развитие преди Освобождението. Еснафът има свои закони, строго спазвани. Занаят се учи само при чужди хора, а не „при тате“. Еснафската мярка за човека е неговото собствено имущество, както

и прословутата еснафска пестеливост. Имотност се постига с постоянство, в лишения, а не в разкош, което калява човека. Така забогатяването е плод на двете ръце на занаятчията, на собствените му качества и личен труд. От тук – и стихийната бунтовност на еснафа, неговия опортюнизъм.

Разпадането на задругата Хаджийски вижда като неумолим процес, но отбелязва и това, че нравствените отношения от времето на задругите се запазват в своя колективистичен дух като форми на общ труд, взаимопомощ, „заем на работа“, „на зареда“, тлака, общи трапези и други форми, за които можем да кажем, че и до днес са запазени в родовете – нещо, с което Западът не може да се похвали. Хаджийски открива особен „наказателен кодекс“ на патриархалното общество – строги наказания за кражба и други „грехове“ като: да не уважаваши родителите си, да не помогнеш на беден, и т. н.

С нахлуването на капитализма се разклащат и нравствените закони – вярно вижда окото на социолога. Появява се експлоатацията, липсата на морал в икономическите отношения, ограбването (от страна на чорбаджиите, верни на турската власт), лихварството (друг бич-причина за обедняване), егоизмът на частния собственик. Всичко това добива по-мощни размери след Освобождението, което е отразено истинно в трудовете на народопсихолога.

За нравствеността на човека от „новото време“ са отделени няколко студии, където се открива социалната, икономическа и обществена същност на новия антиморал, в който цари егоизъм, завист, отчуждение, измамничество.

В изследванията на Хаджийски е отделено място на причините за избухване на Априлското въстание. Той изразява своето мнение по въпроса. Това въстание не е първото въстание срещу турското робство, но е подготвено от „една масова, всебългарска вътрешна въстаническа организация“. Хаджийски не споделя схващанията, че въстанието избухва поради произвола на турската власт над българите. Идеята за свобода е предшествана от историята на Паисий (1762 г.). Турската власт е събирала проклятията на народа, но те са се отнасяли и към българската власт преди робството. Според автора причините за въстанието са следните: 1) неспособността на турската власт да осигури живота и имота на своите поданици, особено на българите; 2) инородността на държавната власт, както и феодалният ѝ характер; 3) грабителството на някои български чорбаджии, лихвари; 4) пролетарската линия – обедняване и създаване на наемни работници, които са експлоатирани от майсторите-занаятчици; 5)

наличието на селска безимотна беднота. Но Хаджийски изтъква като една много сериозна причина черкезките набези, с които властта не може да се справи. Разбойниците безнаказано ограбват, нападат, убиват. В една дописка във в. „Македония“ авторът цитира: „В селата, откакто са дошли черкезите, селянинът не знае кое е негово, кое черкезко“. Така се стига до идеята за всеобщо въстание въпреки колебанията на дребния собственик. Макар и неуспяло, то постига своята историческа цел, е мнение и на Иван Хаджийски.

В студията „Априлското въстание и Бенковски“ Хаджийски вижда Георги Бенковски като една изключителна личност, гениален въстанически водач, който се налага и повежда след себе си масите, владеещ изкуството да въздейства, да покорява духовно. Според Хаджийски, грешката му е, че е изпреварил своите съвременници. Оценката на социолога за въстанието е положителна.

Като важно качество на българина Иван Хаджийски изтъква пестеливостта (прилагам документален материал из „Бит и душевност на нашия народ“, т. II, изд. Български писател, София, 1974 г., с. 214-216).

Иван Хаджийски и до днес е ненадминат народопсихолог, вникнал в душевността на народа, изложил обективно неговите качества на историческа, икономическа и политическа основа, проучил детайлно бита му и вложил своя оптимизъм и патриотизъм с перото на учен и публицист. Както отбелязва Ефрем Каранфилов „«Бит и душевност на нашия народ» е българска книга, една от най-българските творби“. Хаджийски не скрива отрицателното у българина, като подчертава, че причина за това са социалните и икономически условия на живот през вековете. Но той не осъжда сурово тези недостатъци, а ги описва с лек хумор и блага ирония.

Той задълбочено се спира на неизследвани по-рано психологически феномени у различните социални прослойки, на основата на реалния живот, като използва научни доказателства, наблюдения и исторически факти, както и от необятния извор на фолклора. Творбите му имат голяма научна стойност, написани с елементи на жив, ярък публицистичен стил, което ги прави достъпни и увлекателни четива за широк кръг читатели, а не само за научната аудитория.

Авторът разграничава народа като цяло от някои негови представители, които са носители на негативни черти – експлоататори, парвенюта, манияци и др.

С вижданията си относно демокрацията, която има дълбоки корени у народа ни, Хаджийски е актуален и днес. Неговата оптимистична теория

изразява вяра в бъдещето на нашия народ, дошъл от вековете с положителните си нравствени качества, очертаващи му позитивна позиция и сила да се справи с негативите на съвременното ни общество.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хаджийски, И., Бит и душевност на нашия народ, т. I, II, БП, С., 1974
2. Натан, Ж., Икономическа история на България, С., 1938
3. Натан, Ж., Българско възраждане, С., 1939
4. Жечев, Т., Българският Великден
5. Стоянов, З., Записки по българските въстания, С., 1940
6. Маджаров, М., Спомени, С., 1940
7. Радев, С., Строители на нова България, С., 1940
8. Иречек, К., Стари пътувания из България, 1883
9. Иречек, К., История на българите, 1929
10. Страшимиров, Д., История на Априлското въстание